

Συνεχιζόμενη Εκπαίδευση, Δια βίου Μάθηση: Θεωρία και Πράξη

Ενότητα 8: Ο ρόλος του κριτικού στοχασμού στη μάθηση και
ανάπτυξη των ενηλίκων

Γιώργος Κ. Ζαρίφης

Τμήμα Φιλοσοφίας και Παιδαγωγικής

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΣΠΑ
2007-2013
πρόγραμμα για την ανάπτυξη
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

Άδειες Χρήσης

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό υπόκειται σε άδειες χρήσης Creative Commons.
- Για εκπαιδευτικό υλικό, όπως εικόνες, που υπόκειται σε άλλου τύπου άδειας χρήσης, η άδεια χρήσης αναφέρεται ρητώς.

Χρηματοδότηση

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό έχει αναπτυχθεί στα πλαίσια του εκπαιδευτικού έργου του διδάσκοντα.
- Το έργο «Ανοικτά Ακαδημαϊκά Μαθήματα στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης» έχει χρηματοδοτήσει μόνο την αναδιαμόρφωση του εκπαιδευτικού υλικού.
- Το έργο υλοποιείται στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση» και συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) και από εθνικούς πόρους.

ΣΕΜΙΝΑΡΙΟ 8^ο

Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΚΡΙΤΙΚΟΥ ΣΤΟΧΑΣΜΟΥ ΣΤΗ ΜΑΘΗΣΗ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΩΝ ΕΝΗΛΙΚΩΝ

Κριτική σκέψη, κριτικός στοχασμός και *ex post facto* στοχασμός, Mezirow και μετασχηματιστική μάθηση, Brookfield και η ενίσχυση της κριτικής αντίληψης στους ενηλίκους, η σημασία της κριτικής στη μάθηση για τον Schön, η σημασία της κατασκευής εννοιών στην εκπαίδευση ενηλίκων (νοηματοδότηση), αποτίμηση της έννοιας “νοηματοδότηση” (meaning making) ως λειτουργικό κομμάτι της διαδικασίας που οδηγεί σε μια νέα αναθεωρημένη ερμηνεία της εμπειρίας και στοχεύει στη διεύρυνση του εμπειρικού συστήματος και κατ’ επέκταση στην ανάπτυξη και στην αλλαγή.

Ο ρόλος του κριτικού στοχασμού στη μάθηση και ανάπτυξη των ενηλίκων (1/23)

Η ερμηνεία που δίνεται στην έννοια του κριτικού στοχασμού στη βιβλιογραφία που αφορά στο συγκεκριμένο πεδίο μελέτης, αν και εξαιρετικά σημαντική για τη διαμόρφωση μίας αξιόπιστης θεωρίας μάθησης ενηλίκων, είναι πολύ συχνά ίδια με αυτή που δίνεται στις έννοιες του *στοχασμού* και της *κριτικής σκέψης*. Αυτό φυσικά δεν σημαίνει πως πρόκειται για έννοιες απολύτως ταυτόσημες. Στην εκπαίδευση ενηλίκων με τον όρο 'στοχασμός' αναφερόμαστε συνήθως στη νοητική εκείνη διαδικασία κατά την οποία ανακαλούμε μία εμπειρία, την επεξεργαζόμαστε και την αξιολογούμε (συλλογισμός).

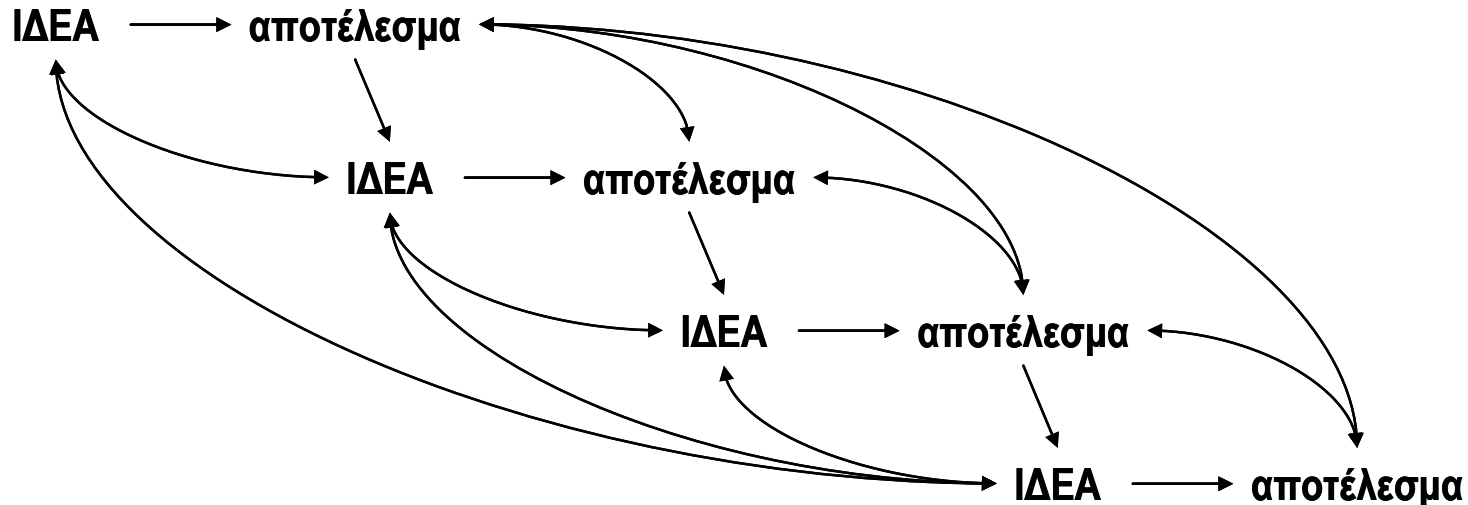

Ο ρόλος του κριτικού στοχασμού στη μάθηση και ανάπτυξη των ενηλίκων (2/23)

Για τον Dewey ο στοχασμός αφορά στην επίλυση μίας «μπερδεμένης» (confusing) κατάστασης ή ενός προβλήματος (problematic situation). Η στοχαστική σκέψη (reflective thought) όπως αναφέρει είναι μία ενεργή (active), επίμονη (persistent) και προσεκτική εκτίμηση κάθε αντίληψης ή κάθε υποτιθέμενης μορφής γνώσης (supposed form of knowledge) βάσει των επιχειρημάτων που τη στηρίζουν, αλλά και των τελικών αποτελεσμάτων ή των συνεπειών στις οποίες ενδέχεται να οδηγήσει.

Ο ρόλος του κριτικού στοχασμού στη μάθηση και ανάπτυξη των ενηλίκων (3/23)

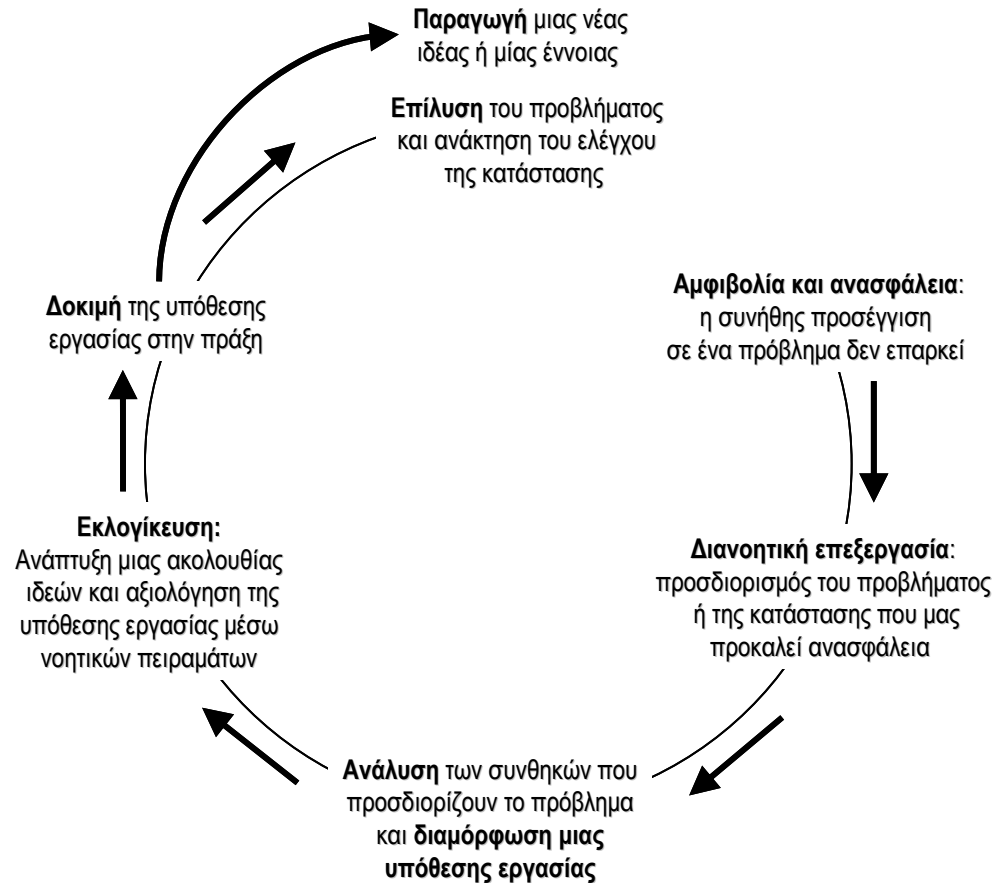

Η συν-αλληλουχία ιδεών στη στοχαστική σκέψη του Dewey.

Συνήθως η παραγωγή μιας συν-αλληλουχίας ιδεών σχετίζεται με την εκλογίκευση ενός προβλήματος ή μίας απαιτητικής ή περίπλοκης κατάστασης και την επιλογή της καταλληλότερης λύσης στο πρόβλημα μέσω της αξιολόγησης μίας υπόθεσης εργασίας. Το αποτέλεσμα ωστόσο αφορά στην επιλογή και δοκιμή/έλεγχο της υπόθεσης εργασίας στην πράξη που θα οδηγήσει στην δημιουργία μιας νέας ιδέας, κ.ο.κ. Η διαδικασία αυτή για τον Dewey αποτελεί και την επιτομή της στοχαστικής σκέψης (κριτική σκέψη).

Ο ρόλος του κριτικού στοχασμού στη μάθηση και ανάπτυξη των ενηλίκων (4/23)

Η προσέγγιση του Dewey για τη στοχαστική σκέψη και τη δράση

Ο ρόλος του κριτικού στοχασμού στη μάθηση και ανάπτυξη των ενηλίκων (5/23)

Η επίδραση της προσέγγισης του Dewey είναι ιδιαίτερα εμφανής σε μία πολύ γνωστή προσέγγιση στη μάθηση των ενηλίκων η οποία αν και δεν αξιοποιεί πλήρως και σε βαθμό που να δικαιολογεί απόλυτα το συσχετισμό της με το στοχασμό ή την κριτική σκέψη (όπως τουλάχιστον προσεγγίζονται από τον Dewey), οδήγησε στη διαμόρφωση ενός πλαισίου οργάνωσης μιας θεωρίας εμπειρικής μάθησης. Πρόκειται φυσικά για την προσέγγιση των Kolb & Fry (1975) την οποία αργότερα εξέλιξε ο Kolb.

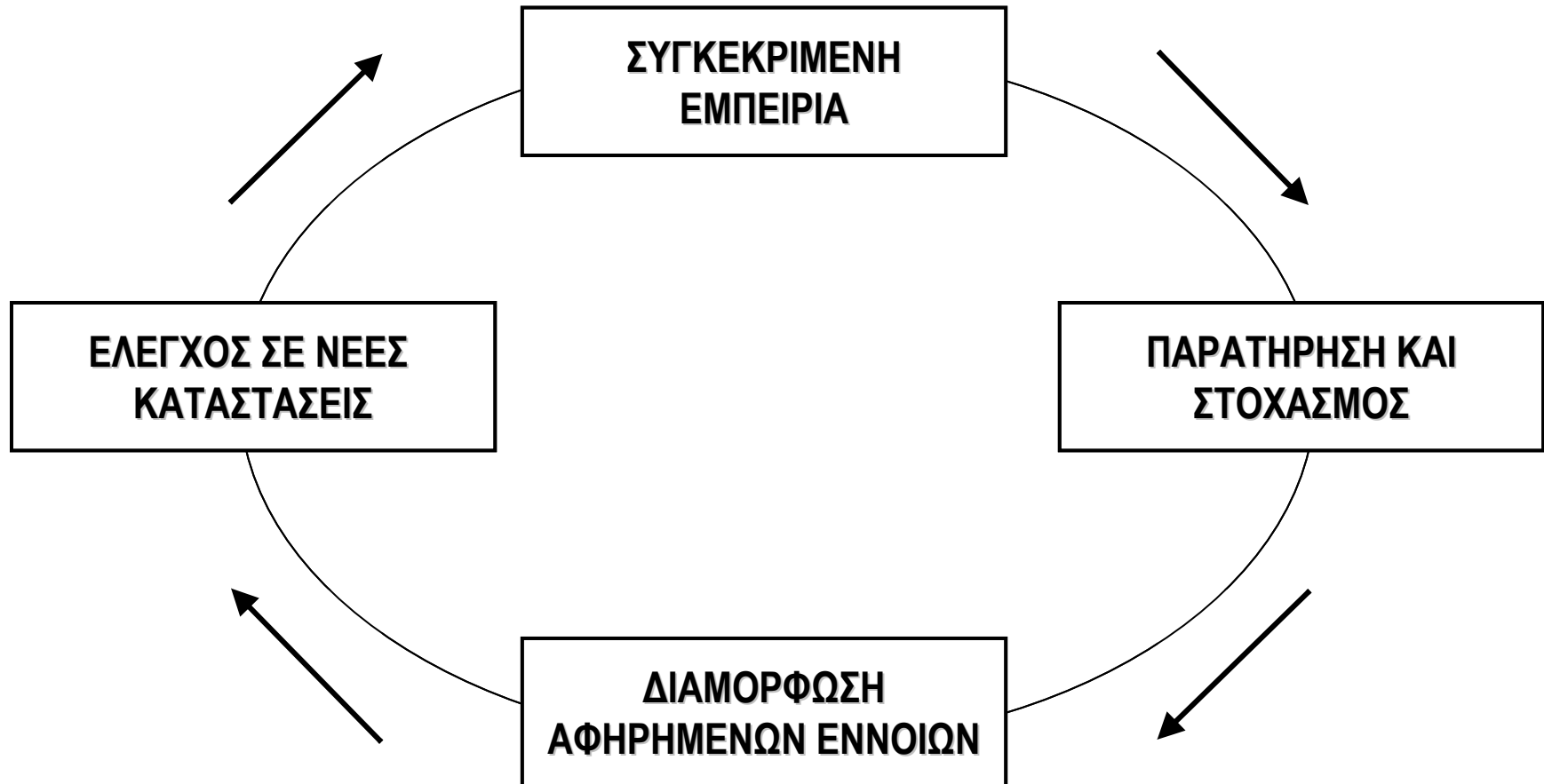

Ο ρόλος του κριτικού στοχασμού στη μάθηση και ανάπτυξη των ενηλίκων (6/23)

Στην εμπειρική μάθηση οι προσωπικές μας εμπειρίες αποθηκεύονται στην ‘επεισοδιακή’ μνήμη και χρησιμεύουν για τη κατασκευή γενικευμένης γνώσης στη ‘σημασιολογική’ μνήμη.

Ο ρόλος του κριτικού στοχασμού στη μάθηση και ανάπτυξη των ενηλίκων (7/23)

Το μοντέλο εμπειρικής μάθησης των Kolb & Fry

Ο ρόλος του κριτικού στοχασμού στη μάθηση και ανάπτυξη των ενηλίκων (8/23)

Ο κύκλος μάθησης έχει σημείο έναρξης οποιαδήποτε από τις τέσσερις φάσεις του και θα πρέπει να ιδωθεί ως ελικοειδές (spiral) το οποίο κινείται με φορά προς νέες και βελτιωμένες εμπειρίες. Παρά το ότι όλες οι φάσεις του κύκλου είναι εξίσου σημαντικές, οι Kolb & Fry θεωρούν πως οι ενήλικοι διαφέρουν ως προς τον τρόπο με τον οποίο προσεγγίζουν τη μάθηση ήτοι επιλέγουν κάποια από τις τέσσερις φάσεις ως την εναρκτήρια.

Ο ρόλος του κριτικού στοχασμού στη μάθηση και ανάπτυξη των ενηλίκων (9/23)

Για τον Mezirow ο μετασχηματισμός αφορά σε εκείνη τη χειραφετητική διαδικασία κατά την οποία το άτομο αποκτά τόσο κριτική συναίσθηση του τρόπου αλλά και των αιτιών οργάνωσης των ψυχο-πολιτισμικών αντιλήψεων οι οποίες επηρεάζουν το πως βλέπουμε τον εαυτό μας και τις σχέσεις μας με τους άλλους, όσο και τη δυνατότητα να αναδιοργανώσει αυτή τη δομημένη κατασκευή για να επιτρέψει μια περισσότερο ολοκληρωμένη θεώρηση της εμπειρίας, ώστε να μπορεί να δράσει πιο αποτελεσματικά με βάση τα νέα δεδομένα που η αναδιοργανωμένη εμπειρία θα δημιουργήσει (κριτική συνειδητοποίηση).

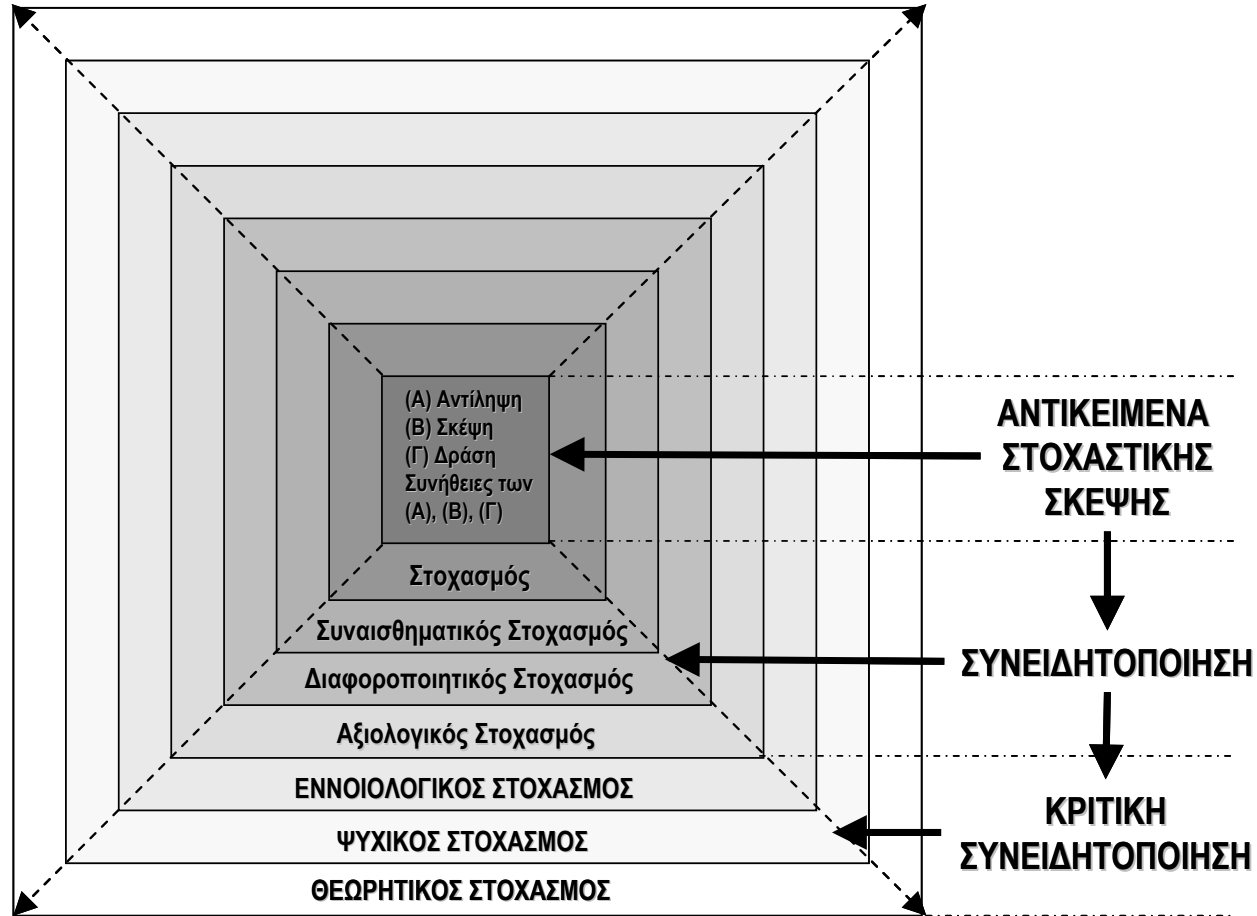

Ο ρόλος του κριτικού στοχασμού στη μάθηση και ανάπτυξη των ενηλίκων (10/23)

Για τον Mezirow το *νόημα* (meaning) ή η ερμηνεία μιας εμπειρίας γίνεται μάθηση όταν τη χρησιμοποιούμε για να πάρουμε κάποιες αποφάσεις ή για να προβούμε σε κάποια ενέργεια. Η μάθηση επομένως μπορεί να ορισθεί και ως η διαδικασία που μας οδηγεί σε μια νέα, αναθεωρημένη ερμηνεία μιας εμπειρίας που με τη σειρά της, μας οδηγεί στην κατανόηση, στην αξιολόγηση και στην δράση.

Ο ρόλος του κριτικού στοχασμού στη μάθηση και ανάπτυξη των ενηλίκων (11/23)

Ο ρόλος του κριτικού στοχασμού στη μάθηση και ανάπτυξη των ενηλίκων (12/23)

Το γενικό συμπέρασμα που μπορούμε πολύ απλά να βγάλουμε από την προσέγγιση του Mezirow στον κριτικό στοχασμό ως συστατικό στοιχείο του μετασχηματισμού της προοπτικής μας, είναι καταρχήν πως η ικανότητα μας να μπορούμε να συνειδητοποιήσουμε μία συγκεκριμένη αντίληψη, άποψη, νόημα, ιδέα ή συμπεριφορά ή ακόμη και συνήθειες που συνοδεύουν τον τρόπο παρατήρησης, σκέψης ή δράσης μας, αποτελεί από μόνο του είναι μια *πράξη στοχασμού* (reflectivity).

Ο ρόλος του κριτικού στοχασμού στη μάθηση και ανάπτυξη των ενηλίκων (13/23)

Η οργάνωση ενός κριτικού θεωρητικού πλαισίου που αφορά στη μάθηση και εκπαίδευση των ενηλίκων έχει κατά κύριο λόγο συνδεθεί με την έννοια του κριτικού στοχασμού (critical reflection). Όπως υποστηρίζει ο Brookfield ιδιαίτερα τα είκοσι τελευταία χρόνια τόσο η κριτική θεωρία όσο και ο μεταμοντερνισμός φαίνεται πως έχουν επηρεάσει ιδιαίτερα τη συζήτηση που αφορά στο ρόλο του κριτικού στοχασμού ως κεντρικό στοιχείο μιας οργανωμένης θεωρίας μάθησης ενηλίκων η οποία θα ερμηνεύει τόσο το πλαίσιο αλληλεπίδρασης (επικοινωνιακή δράση) μέσα στο οποίο οργανώνεται η μαθησιακή διαδικασία, όσο και τη δυνατότητα αποδέσμευσης του ενήλικου ατόμου (χειραφετητική δράση) από συμφορητικές για το ίδιο καταστάσεις.

Ο ρόλος του κριτικού στοχασμού στη μάθηση και ανάπτυξη των ενηλίκων (14/23)

Οι προσπάθειες για χειραφέτηση μέσω της εκπαίδευσης, που στηρίζονται στον κριτικό στοχασμό θα πρέπει να εντάσσονται σε ένα ερμηνευτικό πλαίσιο ή να αποτελούν τουλάχιστον μέρος μιας ερμηνευτικής διαδικασίας η οποία θα οριοθετεί τη μάθηση ως στόχο κάθε εκπαιδευτικής δραστηριότητας, αποδίδοντάς της όλα εκείνα τα χαρακτηριστικά που θα την καθιστούν απαραίτητη και χρήσιμη για αυτόν που εμπλέκεται σε αυτήν. Αν και οι περισσότεροι από εμάς θα πίστευαν πως οι άνθρωποι εν γένει μπορούν να αλλάξουν ευκολότερα ιδέες παρά την πραγματικότητα στην οποία ζουν, δεν θα πρέπει να αποκλείσουμε από την εκπαίδευση τη δυνατότητα ενδυνάμωσης των ενηλίκων μέσω του κριτικού στοχασμού, για να επιτευχθεί αυτό που κατά τον Mezirow ορίζεται ως μετασχηματιστική μάθηση, στο βαθμό που το ζητούμενο είναι η αλλαγή (προσωπική, κοινωνική, κλπ.) ως επακόλουθο της χειραφέτησης.

Ο ρόλος του κριτικού στοχασμού στη μάθηση και ανάπτυξη των ενηλίκων (15/23)

Ο Brookfield υποστηρίζει πως η κριτική εκπαιδευτική πρακτική ξεκινά από μια ματιά προς τα μέσα, από μια αναζήτηση των αιτιών της διδασκαλίας (όχι τι διδάσκω αλλά γιατί διδάσκω και γιατί διδάσκω με ένα συγκεκριμένο τρόπο). Ο Brookfield φυσικά δεν αναφέρεται σε μια απλή στοχαστική διαδικασία, δηλαδή τη σκέψη σχετικά με τα τετριμμένα στοιχεία οργάνωσης μιας εκπαιδευτικής δραστηριότητας και υλοποίησής της μέσα σε ένα χώρο (π.χ. αναλυτικό πρόγραμμα, στοχοθεσία, περιεχόμενα διδασκαλίας, υλικοτεχνικός εξοπλισμός, κλπ.). Αναφέρεται περισσότερο σε ένα «ταξίδι αυτογνωσίας» (πρωτίστως των εκπαιδευτών) το οποίο οδηγεί στην αναθεώρηση των πεποιθήσεων που είναι βαθιά ριζωμένες μέσα μας και τις θεωρούμε αντικειμενικές και έγκυρες απεικονίσεις της πραγματικότητας ή απόψεων που συνδέονται με μία αρμόζουσα αντίδραση ή συμπεριφορά σε κάποια περίσταση.

Ο ρόλος του κριτικού στοχασμού στη μάθηση και ανάπτυξη των ενηλίκων (16/23)

Για τον Brookfield όλα αρχίζουν από τον προσωπικό στοχασμό του εκπαιδευτή που είναι η εξέταση του τρόπου που διδάσκει μέσα από τις εμπειρίες του ως εκπαιδευτής και ως εκπαιδευόμενος.

Ο ρόλος του κριτικού στοχασμού στη μάθηση και ανάπτυξη των ενηλίκων (17/23)

Για τον Brookfield ωστόσο προκύπτουν δύο βασικοί προβληματισμοί σε ό,τι έχει σχέση με την ενσωμάτωση του κριτικού στοχασμού στην εκπαιδευτική πράξη με στόχο την ενδυνάμωση των εκπαιδευομένων.

Ο πρώτος αφορά στο **διαχωρισμό** από τη μια πλευρά των «ισχυρών» κριτικο-στοχαστικών εκπαιδευτών που έχουν αντίληψη της καταπιεστικής πραγματικότητας, και των «αφελών» εκπαιδευομένων από την άλλη, που χειραγωγούνται.

Ο ρόλος του κριτικού στοχασμού στη μάθηση και ανάπτυξη των ενηλίκων (18/23)

Ο δεύτερος προβληματισμός του αφορά στην υπάρχουσα **προκατάληψη** –πολιτική κατά βάση, και ιδιαίτερα στις Η.Π.Α– απέναντι στους υποστηρικτές της κριτικής σκέψης.

Ο ρόλος του κριτικού στοχασμού στη μάθηση και ανάπτυξη των ενηλίκων (19/23)

Οι Argyris & Schön αναγνωρίζουν την ικανότητα για κριτικό στοχασμό ως απαραίτητη συνθήκη για την παραγωγική μάθηση. Ο ορισμός τους αφορά το 'ψάξιμο' πίσω από τις παραδοχές και τις δεδομένες αντιλήψεις με στόχο την ανανέωση και τη διασφάλισή τους. Στόχος του ατόμου είναι, μέσω του κριτικού στοχασμού, να αναπτύξει ένα ευρύ φάσμα πιθανών εναλλακτικών και να πειραματιστεί πάνω σε αυτές πριν αποφασίσει τελεσίδικα σε μια λύση του προβλήματος. Επίσης, θεωρούν ότι ο οργανισμός και το περιβάλλον εργασίας συμβάλλει αποτελεσματικά στην ανάπτυξη του κριτικού στοχασμού.

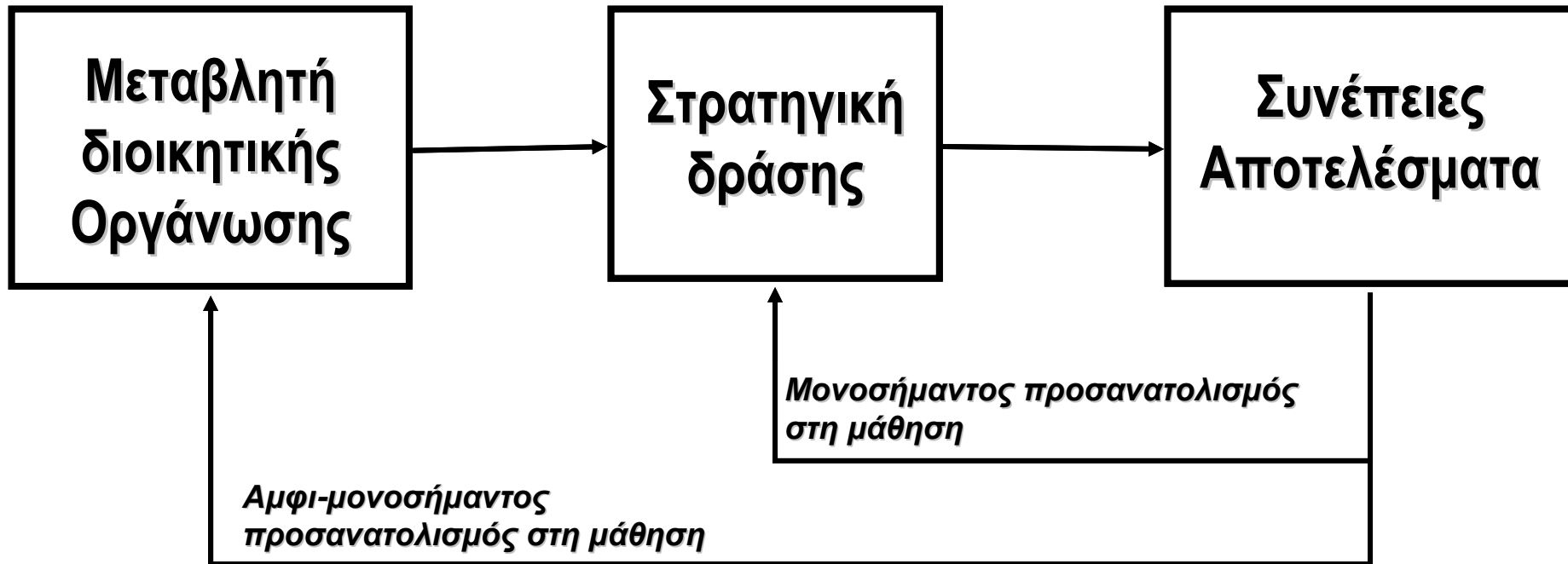
Ο ρόλος του κριτικού στοχασμού στη μάθηση και ανάπτυξη των ενηλίκων (20/23)

Συναινούν στο ότι ένα περιβάλλον που χαρακτηρίζεται από μονοκατευθυνόμενη άσκηση εξουσίας, από κλίμα μυστικοπάθειας και άκρατου ανταγωνισμού δυσκολεύει, αν όχι καταργεί, τον στοχασμό, σε αντίθεση με ένα περιβάλλον όπου μοιράζεται η δύναμη και η εξουσία, υπάρχει ανοιχτή επικοινωνία και διαπροσωπική συνδιαλλαγή, καθώς και συνεργατικότητα στις σχέσεις των εργαζομένων, γεγονός που ενεργοποιεί το στοχασμό.

Ο ρόλος του κριτικού στοχασμού στη μάθηση και ανάπτυξη των ενηλίκων (21/23)

Ο ρόλος του κριτικού στοχασμού στη μάθηση και ανάπτυξη των ενηλίκων (22/23)

Σε έναν οργανισμό η μάθηση και η διευκόλυνσή της αποτελεί ευθύνη όλων των εργαζομένων παρόλο που το βάρος συνήθως εναποτίθεται στον επαγγελματία εκπαιδευτή. Ο επαγγελματίας εκπαιδευτής του ανθρώπινου δυναμικού παίζει πρωταρχικό ρόλο στη δημιουργία και διατήρηση του οργανισμού μάθησης. Ο εκπαιδευτής είναι το άτομο που ξέρει το αντικείμενό του και τη στρατηγική του οργανισμού. Επιπλέον, γνωρίζει τον τρόπο με τον οποίο θα δημιουργήσει τις μαθησιακές δραστηριότητες που να ταιριάζουν στην κουλτούρα και τις αξίες του οργανισμού.

Ο ρόλος του κριτικού στοχασμού στη μάθηση και ανάπτυξη των ενηλίκων (23/23)

Ως συστατικό στοιχείο της άτυπης μάθησης, ο κριτικός στοχασμός και η δυνατότητα μέτρησης και αποτίμησής του εμπίπτει στην κατηγορία που καλύπτει και όλες τις μορφές άτυπης μάθησης. Αυτό που αξίζει να σημειωθεί για τον κριτικό στοχασμό αφορά την εγκυρότητα και αξιοπιστία που θα είχε μια τέτοια μέτρηση. Η μοναδική μέθοδος καταγραφής δεδομένων για τη διαδικασία του κριτικού στοχασμού είναι η συνέντευξη και το ερωτηματολόγιο. Από νωρίς θεωρητικοί όπως οι Dewey, Lewin και Piaget θεώρησαν το στοχασμό ένα σημαντικό στοιχείο της μάθησης και συμφώνησαν στο ότι αφού η εμπειρία αποτελεί την κύρια πηγή γνώσης, ο στοχασμός πάνω σε αυτή την εμπειρία θα συντελούσε στο να επιτευχθεί η μάθηση.

Σημείωμα Αναφοράς

Copyright Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Γιώργος Κ. Ζαρίφης.
«Συνεχιζόμενη Εκπαίδευση, Δια βίου Μάθηση: Θεωρία και Πράξη. Ενότητα 8. Ο ρόλος του κριτικού στοχασμού στη μάθηση και ανάπτυξη των ενηλίκων».
Έκδοση: 1.0. Θεσσαλονίκη 2014.

Διαθέσιμο από τη δικτυακή διεύθυνση:<http://eclass.auth.gr/courses/OCRS175/>

Σημείωμα Αδειοδότησης

Το παρόν υλικό διατίθεται με τους όρους της άδειας χρήσης Creative Commons Αναφορά - Παρόμοια Διανομή [1] ή μεταγενέστερη, Διεθνής Έκδοση. Εξαιρούνται τα αυτοτελή έργα τρίτων π.χ. φωτογραφίες, διαγράμματα κ.λ.π., τα οποία εμπεριέχονται σε αυτό και τα οποία αναφέρονται μαζί με τους όρους χρήσης τους στο «Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων».

Ο δικαιούχος μπορεί να παρέχει στον αδειοδόχο ξεχωριστή άδεια να χρησιμοποιεί το έργο για εμπορική χρήση, εφόσον αυτό του ζητηθεί.

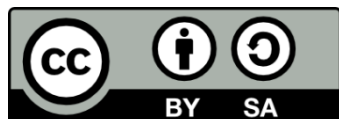
[1] <http://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/>

Τέλος ενότητας

Επεξεργασία: Γεωργία Μπουρουτζή
Θεσσαλονίκη, Εαρινό Εξάμηνο 2013-2014

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Σημειώματα

Διατήρηση Σημειωμάτων

Οποιαδήποτε αναπαραγωγή ή διασκευή του υλικού θα πρέπει να συμπεριλαμβάνει:

- το Σημείωμα Αναφοράς
- το Σημείωμα Αδειοδότησης
- τη δήλωση Διατήρησης Σημειωμάτων
- το Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων (εφόσον υπάρχει)

μαζί με τους συνοδευόμενους υπερσυνδέσμους.

